

ТИРА, НІКОНІЙ, ХЕРСОНЕС

УДК [902.2+738.6] (477.7) : 903
[https://doi.org/10.33782/eminak2021.1\(33\).504](https://doi.org/10.33782/eminak2021.1(33).504)

ТЕРАКОТОВІ СТАТУЕТКИ ІЗ ЗОБРАЖЕННЯМ «П'ЯНИХ ГЕРАКЛІВ» З ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Катерина Савельєва

Відділ археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології НАН України (Одеса, Україна)

e-mail: savelievakat6@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-3923>

На античних пам'ятках Північного Причорномор'я у 1868 і 1988 рр. були виявлені теракотові статуетки із зображенням п'яного чоловіка, що сидить на скелі. Цей тип теракот є відомим у літературі під назвою «п'яний Геракл». У статті розглянуті різні варіанти інтерпретації цих статуеток. Акцентовується увага на деяких деталях вбрання, які дозволяють стверджувати, що теракоти представляють зображення акторів давньої або середньої античної комедії. Запропоновано новий погляд на їхню інтерпретацію.

Ключові слова: теракотові статуетки, Велика Близниця, Кошарське городище, Північне Причорномор'я, Геракл, Силен

Три рідкісні теракотові статуетки походять з античних пам'яток Північного Причорномор'я. Першу з них виявлено на Боспорі, в гробниці № 4 кургану Велика Близниця¹ (рис. 1.1а-с). Друга походить з хори Ольвії – її знайдено на території житлової частини Кошарського городища, в ямі № 16² (рис. 1.2). Ці дві статуетки зображують бородатого чоловіка, що сидить на скелі. На його імовірно сп'яніння вказує поза: тіло чоловіка розслаблене, голова нахилена до лівого плеча. У правій руці він тримає тимпан, в лівій – опущений донизу подовжений предмет (палицю?). На го-

¹ Розкопки 1868 р., теракота зберігається у колекції Ермітажу: Стефани Л. Объяснение некоторых вещей, найденных в 1868 г. в Южной России // Отчеты Императорской Археологической Комиссии за 1869 г. Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук, 1871. С. 156; Грач Н.Л. Терракотовые статуэтки из кургана Большая Близница // Терракотовые статуэтки. Придонье и Таманский полуостров. Свод археологических источников. Москва: Наука, 1974. Г1-11. Ч. IV. С. 39, табл. 44, 10.

² Розкопки 1988 р. Місце зберігання – Одеський археологічний музей НАН України (№ 90420). Див.: Левина Э.А., Редина Е.Ф. Отчет о раскопках Кошарского поселения и некрополя в 1988 г. 1989. 60 с. // Науковий архів Інституту археології НАН України, Київ. Ф. експедиції. № 1989/95; Редина Е.Ф. Кошары // Древние культуры Северо-Западного Причерноморья (к 95-летию Национальной академии наук Украины). Одесса: СМІЛ, 2013. С. 594, табл. 18, 2; Носова Л.В., Редина Е.Ф. Сакральная топография Кошарского городища (по результатам раскопок 1998-2014 гг.) // The Crimea and the Northern Black Sea Coast in Archaeological Research 1956-2013. Warsaw: Institute of Archaeology University of Warsaw. 2017. P. 216.

лові – вінок з чотирьох листя та двох плодів плюща, стрічки від нього лежать на плечах. Одяг складається з гіматія, який огортає нижню частину спини та руки. Скеля позначена горбами. Обидві теракоти мають високу якість виконання: ретельно поєднані частини, виготовлені в двосторонніх формах, після формування доопрацьовані дрібні деталі. На поверхні збереглися рештки ґрунтовки та фарб: червоної, блакитної та чорної. Перша має висоту 12,6 см, друга – 11,6 см.

Також відома ще одна – третя теракота, яка відноситься до цієї ж групи, хоча й має відмінність. Зображено чоловіка, який тримає лівою рукою загорнуту дитину з гротескним обличчям. Поруч з нею розташована маленька головка ще однієї дитини. За визначенням С. Беск, представлено Силена з немовлям Діонісом³. Статуетка була знайдена у Пантікапеї, або на Таманському півострові. Висота – 10 см (рис. 1.3).

Походження типу, археологічний контекст і датування.

Ймовірним місцем виготовлення статуеток є Аттика, хоча аналогії у цьому регіоні нам поки не відомі. Визначення ґрунтується на візуальному аналізі кольору та структури глини. А.О. Передольська, вивчаючи цю й інші теракоти з поховання у кургані Велика Близниця, зробила висновок, що вони походять з Аттики, при цьому більшість – з однієї майстерні. М.М. Кобиліна висловила припущення про місцеве фанаторійське виробництво деяких з них під аттичним впливом. В.І. Пругло, погоджуючись, що більшість статуеток походять з Аттики, не виключала того, що частина з них виготовлена на Боспорі за імпортованими зразками⁴.

Колір теракоти з Великої Близниці за описом Н.Л. Грач є світло-помаранчевим⁵, теракоти з Кошарського городища – світло-коричневий з червоним відтінком. Враховуючи індивідуальність сприйняття кольору, не можна відкидати того, що вони схожі. Луврський зразок, за каталожним описом С. Беск, має коричневий колір з червоним відтінком, глина має низьку якість⁶. Місце виготовлення статуетки не встановлене.

Питання про час створення та побутування цих теракот є дискусійним, так само як і датування комплексів з яких вони походять. Зокрема, дата жіночого поховання у гробниці № 4 кургану Велика Близниця багато разів переглядалась. Л. Стефані, який першим опублікував матеріали з розкопок кургану, встановив, що поховання належить до IV ст. до н.е. На підґрунті аналізу окремих знахідок, у першу чергу керамічного посуду та ювелірних виробів, пропонувалось віднести його до початку другої чверті⁷, середини та другої половини⁸, третьої чверті

³ Теракоту було придбано у колекціонера в 1920 р., зберігається у музеї Лувру. Див.: Besque S. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. III. Époque hellénistique et romain Grèce et Asie Mineure. Paris: Édition des Musée national, 1972. P. 57, pl. 68.

⁴ Передольская А.А. Теракоты из кургана Большая Близница и гомеровский гимн Деметре // Труды Государственного Эрмитажа. 1962. Т. VII. С. 51; Кобылина М.М. Фанатория // Фанатория. Материалы и исследования по археологии СССР. № 57. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1956. С. 44-46, 57; Пругло В.И. К вопросу о дате кургана Большая Близница // Советская археология. 1974. № 3. С. 74.

⁵ Грач Н.Л. Теракотовые статуэтки из кургана Большая Близница... С. 39.

⁶ Besque S. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains... P. 57.

⁷ Передольская А.А. Теракоты из кургана Большая Близница... С. 48-49.

⁸ Гайдукевич В.Ф. Боспорское царство. Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР. 1949. С. 293; Артамонов М.И. Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа // Прага-Ленинград: «Артия», «Советский художник», 1966. С. 74.

IV ст. до н.е.⁹, або до кінця IV – початку III ст. до н.е.¹⁰ Останню дату також підтверджує наявність серед поховального інвентарю скляного арибала, побутовання якого належить до останньої чверті IV ст. до н.е.¹¹ Отже, загальноприйнятого вузького датування цього поховання на сьогодні не існує, проте більшість дослідників схиляється до пізнішої дати – кінець IV – початок III ст. до н.е., і вона є найбільш обґрунтованою.

Водночас, якщо вважати дату здійснення цього поховання встановленою, то хронологія теракот з нього викликає низку питань. У гробниці було виявлено 32 статуетки (з них збереглося 27). На різночасність їхнього створення вказує В.І. Пругло¹². Очевидно мається на увазі різночасність створення типів, адже складно уявити, що теракоти, покладені до поховання наприкінці IV ст. до н.е., тривалий термін (кілька десятків років) перед цим зберігались. Розбіжності у датах теракот можна пояснити лише тим, що деякі з них є пізнішими копіями добре відомих на той час прототипів. Зокрема статуетки дівчат з дарунками, на які посилається авторка (аналогічну знайдено у Коринфі в похованні кінця V ст. до н.е.) виготовлялись протягом тривалого часу. Пізні варіанти зі святилища Деметри у Коринфі датовані кінцем IV ст. до н.е.¹³

Інший приклад – статуетки акторів давньої чи середньої комедії, які також входять до складу поховального інвентарю гробниці № 4. Датування цього типу теракот досі залишається спірним¹⁴. Вважається, що вони виникли в Аттиці на початку IV ст. до н.е.¹⁵ Статуетки з афінського Кераміку датовані першою чвертю IV ст. до н.е.¹⁶ В інших центрах відомі знахідки у більш пізніх контекстах. Зокрема, на некрополі Аполлонії статуетку актора знайдено у похованні 350-340 рр. до н.е.¹⁷, статуетки з Одесоса датовані кінцем IV-III ст. до н.е.¹⁸ Протягом IV ст. до н.е.

⁹ Бидзиля В.И., Полин С.В. Скифский царский курган Гайманова Могила. Киев: «Скиф», 2012. С. 561.

¹⁰ Пругло В.И. К вопросу о дате кургана Большая Близница... С. 77; Pfrommer M. Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks. Istanbuler Forschungen. Bd. 37. Tübingen: E. Wasmuth, 1990. S. 273-274; Schwarzmaier A. Die Gräber in der Grossen Blizniza und ihre Datierung // Jahrbuch Des Deutschen Archäologischen Instituts. 1996. Bd. 111. S. 137; Виноградов Ю.А. Культура боспорской элиты при Спартокидах // Элита Боспора Киммерийского: традиции и инновации в аристократической культуре доримского времени. Боспорские исследования. 2017. Т. XXXIV. С. 174.

¹¹ Voščinina A.I. Frühantike Glasgefäß in der Ermitage (Gruppe der Salbgefäß in der Sandern-Technik) // Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock. 1967. № 7/8. S. 558, Taf. 118: 4; Кунина Н.З. Стекланные сосуды из некрополей Таманского полуострова в Эрмитаже // Таманская старина. 2002. № 4. С. 118, № 13.

¹² Пругло В.И. К вопросу о дате кургана Большая Близница... С. 74.

¹³ Merker G. The Sanctuary of Demeter and Kore: Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman Periods. Corinth. Vol. 18. Now Jersey: The American School of Classical Studies at Athens, 2000. P. 45.

¹⁴ Пругло В.И. К вопросу о дате кургана Большая Близница... С. 67; Денисова В.И. Корапластика Боспора (по материалам Тиритаки, Мирмекия, Илурата и сельской усадьбы). Ленинград: Наука. 1981. С. 31; Green R. The persistent phallos: Regional variability in the performance style of comedy // Bulletin of the Institute of Classical Studies. 2006. № 49. P. 145-146.

¹⁵ Webster T.B.L. Greek Theatre Production. London: Methuen and Co, 1956. P. 56.

¹⁶ Vierneisel-Schlörb B. Die Figürlichen Terrakotten. Spätmykenisch bis Späthellenistisch. München: Hirmer. 1997. S. 93-94, Taf. 54.

¹⁷ Panayotova K., Hерmary A. Figurines et objets divers en terre cuite, vase plastique // Apollonia du Pont (Sozopol); la nécropole de Kalfata (V-III siècle avant J.C.); fouilles franco-bulgares (2002/2004). Aix-en-Provence: Édition Errance, 2010. P. 250-251.

¹⁸ Minchev A. Ancient Theatres and Theatre Art of the Bulgarian Black Sea Coast and Thracian Hinterland

терахоти із зображенням акторів поширились у різних регіонах античного світу, при цьому місцеві майстри їх не лише механічно копіювали, але й переробляли¹⁹. Окрім вказаних двох типів теракот, на окрему увагу заслуговують й інші знахідки з цього унікального комплексу.

Що стосується інших двох статуєток п'яних чоловіків, то їхню вузьку дату не встановлено. Статуєтку з Кошарського городища було знайдено у побутовій ямі № 16 IV ст. до н.е.²⁰ Теракоту з колекції Лувру С. Беск віднесла до третьої чверті IV ст. до н.е., не обґрунтовуючи цю дату.

Скоріш за все, всі три терахоти були створені у раньоелліністичний час – приблизно в останній третині IV ст. до н.е. На це вказує стиль виконання: їхня динамічність, розвинене моделювання (особливо обличчя), реалістичність пози. Ці ж самі риси властиві для теракот танагрського стилю, виготовлення яких розпочалося в Афінах у 340-330 рр. до н.е. За спостереженням Г.І. Соколова у статуєтці «Геракла» присутній натяк на зображення дівчат, що сидять на скелі²¹.

Зауважимо, що статуєтки не були виготовлені одночасно. На це вказує їхній розмір²². Імовірно, найбільш ранньою з них є теракота з Великої Близниці з висотою 12,6 см. Кошарська теракота (з висотою 11,6 см) виготовлена дещо пізніше. Відповідно, ще більш пізню дату має луврська статуєтка (висота – 10 см). Для її створення міг бути використаний той самий прототип: форма для виготовлення механічно скопійована, а деталі (дитина у лівій руці) перероблені майстром.

Інтерпретація.

Комплекс теракот з поховання молодої жінки (на думку більшості дослідників – жриці) вже не раз привертав увагу. Цікавою є дискусія щодо характеру культу, якому вона служила (Деметри, Афродіти, Великої богині?)²³. Розглядався зв'язок між окремими виробами та їхня семантика загалом, оскільки речі для поховання були підібрані з певним наміром²⁴. Статуєтка п'яного чоловіка отримала у цих дослідженнях різні трактування.

// Ancient Theatre and Performance Culture around the Black Sea. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. P. 185, fig. 10, 4-5.

¹⁹ Thompson D.B. Three Centuries of Hellenistic Terracottas // *Hesperia*. 1952. Vol. 21. № 2. P. 143-144; Bernabò Brea L., Cavalier M. *Maschere e personaggi del teatro Greco nelle terracotta liparesi*. Rome: «L'Erma» di Bretschneide, 2001. P. 280-281; Green R. *Regional Theatre in the Fourth Century: the Evidence of Comic Figurines of Boeotia, Corinth and Cyprus* // *Greek Theatre in the Fourth Century BC*. Berlin: Boston, 2014. P. 339-369.

²⁰ Левина Э.А., Редина Е.Ф. Отчет о раскопках Кошарского поселения и некрополя... С. 43-44.

²¹ Соколов Г.И. *Искусство Боспорского царства*. Москва: МЭИ, 1999. С. 210.

²² Цей висновок зроблений на підставі того спостереження, що розмір теракот зменшується при багаторазовому відтисканні протягом певного періоду виробництва. Р. Ніколс запропонував виділяти матриці «першого покоління», які походять безпосередньо від прототипу. Статуєтки, що виготовлені у цих матрицях вважаються продукцією «першого покоління», а форми, що скопійовані з цих теракот, у свою чергу, належать до «другого покоління». Продукція кожного наступного покоління буде мати розмір менший за попередній. Nicholls R.V. *Type, group and series: a reconsideration of some coroplastic fundamentals* // *Annual of the British School at Athens*. 1952. № 47. P. 219-223.

²³ Шауб И.Ю. Погребения кургана Большая Близница как источник по истории религиозных представлений жителей Боспорского царства // *Краткие сообщения Института археологии*. 1987. Т. 191. С. 28-30.

²⁴ Передольская А.А. К вопросу о художественно-историческом значении терракот из кургана Большая Близница // *Краткие сообщения Института археологии*. 1957. № 7. С. 69.

За визначенням Л. Стефані, теракота зображує п'яного Геракла. Дослідник описує персонаж так: «форма головы, лица и бороды до такой степени соответствуют формам Геракла, что едва ли кто-то станет сомневаться в том, что художник хотел изобразить этого героя. Поддавшись по обыкновению в вакхическом празднестве удовольствию... Геракл не владеет более своим телом и, опьяненный вином в полусознательном состоянии присел на груды камней». Жінка, яка була похована у склепі «была предана культу элевсинских божеств», «в весьма поразительной степени отдавала преимущество роскошной, вакхическо-чувственной стороне этого культа. О последнем обстоятельстве яснее всего свидетельствуют множество терракотовых фигур...»²⁵. Таким чином, цей тип теракот отримав назву, яка використовується до нашого часу.

Н.П. Кондаков висловив ідею, що статуетки з поховання зображають акторів вистав, які розігрувалися під час свят на честь Діоніса: «все гуляки и пьяницы, бойцы, мимы и комические актеры явно составляют свиту божеств вакхо-элевсинского цикла... Вся коллекция представляет весьма понятный ансамбль, составленный из разнообразных пародий вакхического культа, как они разыгрывались на городских и сельских празднествах странствующими мимами...». Автор подає наступну характеристику образу: «В среде наших статуэток мы видим и упившегося Геракла, который в венке и с бубнами в руках, присел на камни и бессознательно пытается удержаться на своем неудобном сидении. Конечно, эта фигура не изображает самого Геракла, а только его мима...»²⁶.

Схожій позиції дотримувався В.Ф. Гайдукевич: на його думку деякі зі статуєток представляють акторів, які виконують ролі різних персонажів народної грецької комедії, серед них – сп'янілий Геракл²⁷.

У 1950-х – на початку 1960-х рр. ідеї, висловлені Л. Стефані підтримала та розвинула А.О. Передольська. Всі теракоти, що були виявлені у похованні, вона пов'язала із сюжетом міфу про викрадення Персефони Аїдом, пошук доньки Деметрою та заснування культу обох богинь в Елевсіні, викладеному в гомерівському гімні «До Деметри». Геракл у цьому контексті, на думку авторки, втілював образ героя – борця зі смертю. Цей образ пов'язаний з найдавнішим уявленням про Геракла як про хтонічне божество²⁸.

Критика позиції А.О. Передольської міститься у роботі П. Александреску. На його думку, вся добірка теракот з цього комплексу свідчить про синкретизм грецької релігії та давніх автохтонних традицій і пов'язана із хтонічними культурами Діоніса та місцевої Великої богині родючості. Дослідник запропонував власну класифікацію теракот, в якій статуєтку, що нас цікавить під назвою «п'яний Геракл, що сидить», відніс до групи «Актори та наближені до них» (до цієї групи зараховано більшість статуєток – 18 одиниць з 28-ми)²⁹.

²⁵ Стефані Л. Объяснение некоторых вещей, найденных в 1868 г. в Южной России... С. 12, 156.

²⁶ Кондаков Н.П. Греческие терракотовые статуэтки в их отношении к искусству, религии и быту // Записки Одесского общества истории и древностей. 1879. Т. 11. С. 147-148.

²⁷ Гайдукевич В.Ф. Боспорское царство... С. 291.

²⁸ Передольская А.А. К вопросу о художественно-историческом значении терракот из кургана Большая Близнаца... С. 70; Передольская А.А. К вопросу о хтоническом культе Геракла на Боспоре // Труды Государственного Эрмитажа. 1958. Т. 11. С. 55-61; Передольская А.А. Терракоты из кургана Большая Близнаца и гомеровский гимн Деметре... С. 66, 79.

²⁹ Alexandrescu P. Le symbolisme funéraire dans une tombe de la peninsule de Taman // Studii Clasice. 1966. № 8. P. 84-86.

М.І. Артамонов, перераховуючи деякі окремі теракоти цього комплексу, згадує статуетку «п'яного Силена». Очевидно, йдеться саме про статуетку, що ми розглядаємо. Загалом, на думку дослідника, теракоти у цьому контексті мали значення апотропея³⁰.

Г.І. Соколов висловив сумнів, що представлений на статуетці персонаж є Гераклом. На його думку, предмет у лівій руці чоловіка, визначений як палиця, насправді є смолоскипом. Так само як і тимпан у правій руці, смолоскип є атрибутом міста – учасника елевсінських містерій. Автор підсумовує: «Можно гадать и сомневаться, Геракл ли изображен или мисты, но трудно не согласиться с тем, что мастер хотел представить пьянство как порок и показать, к чему может привести неверно понятый бог Дионис с его чудесным даром – бодрящим и веселящим напитком»³¹.

І.Ю. Шауб пропонує розглядати статуетку з Великої Близниці, як свідчення існування на Боспорі культу хтонічного Геракла, тісно пов'язаного з хтонічним Діонісом. Той факт, що подібні зображення покладались до поховання, може свідчити про існування у цьому регіоні давніх уявлень про героя як про переможця смерті³². У низці робіт детально розглянуто семантику поховального інвентарю з кургану й обґрунтовано висловлюється точка зору про те, що жінка, похована у склепі – жриця Великої богині, шанування якої є важливою рисою культури населення Боспору цього часу³³.

Всі ці погляди на інтерпретацію, з певними застереженнями, можуть бути віднесені і до статуетки з Кошарського городища³⁴. Враховуючи їх, запропонуємо наступне визначення сюжету. Аналіз деталей іконографії статуеток дозволяє визначити, що вони представляють акторів давньої або середньої аттичної комедії (рис. 2.1а). Типовими елементами вбрання акторів є вузькі штани (трико), складки від яких чітко позначені під грудями, потовщення на животі та штучний фалос (найчастіше для цього часу – закріплений зверху, у вигляді петлі)³⁵. Саме у такому вбранні представлені актори на південноіталійських червонофігурних вазах (т.зв. вазах «фліаків»). Зображення на цих вазах відображають сцени з вистав в Афінах (або в інших містах, де вони відбувалися під аттичним впливом), завдяки чому ми можемо отримати уявлення про еволюцію жанру та костюмів акто-

³⁰ Артамонов М.И. Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа... С. 72.

³¹ Соколов Г. Терракоты кургана Большая Близница // Вопросы искусствознания. 1997. № XI (2). С. 407; Соколов Г.И. Искусство Боспорского царства... С. 210.

³² Шауб И.Ю. Культ Геракла на Боспоре (особенности и хронология) // Боспорский феномен: проблемы хронологии и датировки памятников. Ч. 1. Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа, 2004. С. 104-105; Шауб И.Ю. Боспорские курганы и загробные представления боспорян // Боспорские исследования. 2014. Т. XXX. С. 643, 679; Шауб И.Ю. Боспорское жречество // Элита Боспора Киммерийского: традиции и инновации в аристократической культуре доримского времени. Боспорские исследования. 2017. Т. XXXIV. С. 298-299.

³³ Шауб И.Ю. Погребения кургана Большая Близница как источник по истории религиозных представлений жителей Боспорского царства... С. 30; Шауб И.Ю. Боспорское жречество... С. 302.

³⁴ Теракота з Кошарського городища так само розглядається у контекст зв'язку з культом Діоніса. Див.: Носова Л.В., Редина Е.Ф. Сакральная топография Кошарского городища (по результатам раскопок 1998-2014 гг.)... С. 216.

³⁵ Webster T.B.L. Greek Theatre Production... P. 56; Green R. The persistent phallos: Regional variability in the performance style of comedy... P. 145-146.

рів³⁶. Зображення акторів, що представлені на численних теракотах IV ст. до н.е. вже згадувались у контексті питань датування.

Окремі персонажі та сюжети з традиційних міфів представлені у творах періоду давньої комедії (умовно – 487-388 рр. до н.е.). Однією з найбільш характерних для неї рис є висміювання певних осіб – політичних і культурних діячів того часу. Водночас з цим, міфологічна тематика займала в ній значне місце, про це свідчать деякі з творів, що збереглися до нашого часу («Діоніс-Олександр» Кратіна, «Жаби», «Плутос», «Мир» Аристофана), а також численні назви творів різних авторів³⁷. Боги та герої зазвичай представлені в них у певних стандартних образах. Зокрема, популярними персонажами є Геракл, який постає ненажерою, та Діоніс, який є боягузом³⁸.

У період середньої комедії (387-323 рр. до н.е.) деякі з цих образів зберігаються. Змінюється характер вистав – від сучасних тем автори звертаються до пародії на міфи та на їхнє трактування у трагедії («міфологічний бурлеск», «травестія»)³⁹. На жаль, з цього періоду аттичної комедії збереглися лише імена авторів, кілька сотень назв, а також низка фрагментів творів, які свідчать про популярність такої тематики.

Відомості від літературних джерел доповнюються значною кількістю червонофігурних ваз, що зображують сцени з комічних п'єс з міфологічними сюжетами та теракотових статуеток. Теракоти зазвичай зображують шаблонних персонажів комедій (рабів та їх господарів, мандрівників, гетер тощо). Також трапляються статуетки із зображенням акторів у ролях міфічних персонажів. У процесі вистави, герой міг бути впізнаним у контексті подій, які відбувалися на сцені, статуетки ж завжди потребували позначення характерних елементів – маркерів того чи іншого персонажа. Для позначення Геракла такими маркерами були шкура лева, лук з сагайдаком і палиця. До прикладу, дві статуетки акторів давньої або середньої комедії в образі Геракла походять з розкопок Херсонеса Таврійського (рис. 1.4-5)⁴⁰. Інший приклад – статуетки акторів в образі Папосилена, які знайдені на поселенні Глибока Пристань (хора Ольвії) (рис. 1.6) та в Керчі⁴¹. Вони схожі за стилем, відрізняються лише за атрибутами – замість палиці, сагайдака та лєвової шкури зображено немовля.

Ці теракоти датовані першою половиною IV ст. до н.е. За стилістичними ознаками статуетки акторів в образі «п'яних Гераклів» очевидно є більш пізніми. Їхнє

³⁶ Taplin O. *Comic Angels and other Approaches to Greek Drama through Vase-Painting*. Oxford: Clarendon Press, 1993. P. 48-54; Green R. *Art and theatre in the ancient world // The Cambridge Companion to Greek and Roman Theatre*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 175-176.

³⁷ Соболевский С.И. *Аристофан и его время*. Москва: «Лабиринт», 2001. С. 61; Ярхо В.Н. *Греческая и греко-римская комедия*. Москва: «Лабиринт», 2002. С. 13-14, 29-30; Суриков И.Е. *О религиозной специфике жанра древней аттической комедии // Проблемы истории, филологии, культуры*. 2002. № 12. С. 62; Sifakis G.M. *From mythological parody to political satire: Some stages in the evolution of Old Comedy // Classica et Mediaevalia*. 2006. № 57. P. 24.

³⁸ Суриков И.Е. *О религиозной специфике жанра древней аттической комедии...* С. 64-65.

³⁹ Соболевский С.И. *Аристофан и его время...* С. 64-66; Konstantakos I.M. *Comedy in the fourth century I: Mythological burlesques // The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy*. Oxford-New York, 2014. P. 161-164.

⁴⁰ Шевченко А.В. *Теракоты античного Херсонеса и его ближней сельской округи*. Симферополь: «Наследие тысячелетий», 2016. С. 126-127, табл. СХХІІІ.

⁴¹ Щеглов А.Н. *Теракотовая статуэтка комического актера из Глубокой Пристани // Советская археология*. 1960. № 1. С. 257, рис. 1, 1.

вбрання є дещо спрощеним, меншим є потовщення на животі, відсутнє потовщення на сідницях, маска більш реалістична. Зміни у деталях акторського костюму відбувались поступово, в окремих елементах наближаючись до звичайного одягу. Актори нової комедії (323-263 рр. до н.е.), для репертуару якої найбільш характерними були побутові (світські) теми, вже не використовували штучний фалос і рідше – потовщення⁴². Проте у коропластиці елліністичного часу поєднання нових традицій зі старими іноді спостерігається⁴³. Тож, хоча ці елементи вбрання у ранній елліністичний час актори вже не використовували, у мистецтві вони ще були представлені⁴⁴.

Як вже зазначалося, статуетки акторів повинні мати маркери, які вказують на представлених божеств або героїв. На статуетках з Великої Близниці та з Кошарського городища жодного з атрибутів Геракла не представлено (рис. 2.1b). Подовжений предмет, який чоловік тримає у лівій руці, є опущеним донизу смолоскипом. На ньому відсутні виступи від сучків, характерні для палиці, проте чітко позначені кілька вертикальних борозенок – скипи, та одна горизонтальна – місце їх зв'язування. Наявність смолоскипа у цьому випадку може мати різні трактування: або він пов'язаний з певним ритуалом, або вказує на те, що дія відбувається у темряві. Тимпани використовувались під час оргаїстичних танців, у ході релігійних свят на честь Діоніса, Кібели та Сабазія. Часто їх зображено в руках менад. Звичайно, не можна відкидати використання тимпанів і в інших ситуаціях. Плющові вінки з коримбами зазвичай є характерними для зображення Діоніса та його супутників – сатирів, силенів, Пана та менад. Відзначимо також важливу деталь – наявність двох пар вух: звіриних гострих, які розташовані над скронями (вони є елементом маски), та людських на звичайному місці (вуха актора). Такі загострені вуха є ознакою Сатира або Силенна (рис. 2.1b).

Загалом, ці деталі дозволяють визначити статуетку як зображення актора у ролі Силенна. Найбільш вірогідно, що представлений образ пов'язаний саме з середньою аттичною комедією, хоча пригадування коропластом відомих творів давньої комедії також не виключено. На жаль, встановити конкретний твір, який можуть ілюструвати ці статуетки, навряд чи можливо. Можна лише припустити, особливо враховуючи сюжет луврської статуетки, що цей персонаж пов'язаний з міфом про народження Діоніса, та його вихователя – Папосилена. Народження бога, або героя, було одним з найпоширеніших сюжетів середньої комедії. Зокрема п'єса з назвою «Народження Діоніса» написана Полізелом, «Семела, або Діоніс» Евбулом.

⁴² Green R. The persistent phallos: Regional variability in the performance style of comedy... P. 150.

⁴³ Thompson D.B. Three Centuries of Hellenistic Terracottas... P. 143-144. Саме різницею між стилістичними та іконографічними особливостями зображень акторів на початку – у першій половині VI ст. до н.е. та в ранньоелліністичний час можна пояснити позицію А.О. Передольської. Описуючи статуетку з Великої Близниці авторка відзначила, що майстер, який її створив, не уникнув впливу театру, проте з традиційним типом актора у ролі Геракла вона не має нічого спільного (Передольская А.А. К вопросу о хтоническом культе Геракла на Боспоре... С. 55, 58). Зауважимо, що окрім наявності елементів акторського вбрання, на той факт, що перед нами пародія, а не зображення власне міфічного персонажу, вказує одна деталь з теракоти музею Лувру – гротескне обличчя дитини, яку тримає Силен. Вона більш нагадує маску старого, ніж обличчя немовля.

⁴⁴ Денисова В.И. Коропластика Боспора (по материалам Тиритаки, Мирмекия, Илурата и сельской усадьбы)... С. 31; Green R. The persistent phallos: Regional variability in the performance style of comedy... P. 156.

Цікаво, що зображення комічних акторів у ролі Діоніса на вазах, або теракотах, трапляються дуже рідко, на відміну від акторів в образі Силена. Зокрема, у колекції теракот Британського музею є зображення актора в одязі Силена (за визначенням авторів каталогу), який тримає тимпан (рис. 1.7). Статуетка датована за стилем 340-300 рр. до н.е.⁴⁵ Варто відзначити також, що зображення Силена з немовлям Діонісом (актора чи божества – під питанням) походить з тієї ж самої гробниці № 4 Великої Близниці⁴⁶. Аналогічна статуетка з некрополя Каллатіса була визначена саме як зображення актора⁴⁷.

Представлений погляд на сюжет цих теракот, а саме як на зображення актора в образі п'яного Силена, майже не впливає на запропоновані раніше інтерпретації комплексів, з яких вони походять. Очевидним уявляється зв'язок цих теракот з культом Діоніса, який підкреслювався багатьма дослідниками. Традиція покладання статуеток акторів до могили (у першому випадку) та розташування в ямі – в якості вотивного приношення богу (у другому випадку) була досить поширеною у Північному Причорномор'ї.

REFERENCES

- Alexandrescu, P.** (1966). Le symbolisme funéraire dans une tombe de la péninsule de Taman. *Studii Clasice*, 8, 75-86.
- Artamonov, M. I.** (1966). *Sokrovishcha skifskikh kurganov v sobranii Gosudarstvennogo Ermitazha* [Treasures of Scythian mounds in the collection of the State Hermitage]. Praga-Leningrad: Artia-Sovetskii khudozhnik [in Russian].
- Bernabò Brea, L. & Cavalier, M.** (2001). *Maschere e personaggi del teatro Greco nelle terracotta liparesi*. Rome: «L'Erma» di Bretschneider.
- Besque, S.** (1972). *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. Époque hellénistique et romain Grèce et Asie Mineure*. Paris: Édition des Musée national.
- Bidzilia, V.I. & Polin, S.V.** (2012). *Skifskii tsarskii kurgan Gaimanova Mogila* [Scythian royal mound Gaimanova Mogila]. Kiev: «Skif» [in Russian].
- Burn, L. & Higgins, R.** (2001). *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*. London: The British Museum Press.
- Denisova, V.I.** (1981). *Koroplastika Bospora p(o materialam Tiritaki Mirmekiia Ilurata i selskoi usadby)* [Coroplast's art of the Bosporus (based on the materials of Tiritaki, Mirmekiy, Ilurat and a rural estate)]. Leningrad: Nauka [in Russian].
- Gaidukevich, V.F.** (1974). *Bosporskoe tsarstvo* [The Bosporan Kingdom]. Moskva-Leningrad: Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
- Grach, N.L.** (1974). Terrakotovyte statuetki iz kurgana Bolshaya Bliznitsa [Terracotta figurines from Bolshaya Bliznitsa barrow]. In **Kobylyna, M.M.** *Terrakotovyte statuetki Pridone i Tamanskii poluostrov. Svod arkheologicheskikh istochnikov (G1-11)*, (pp. 36-39). Moskva: Nauka [in Russian].
- Green, R.** (2006). Art and theatre in the ancient world. In **McDonald, M. & Walton, J.M.** *The Cambridge Companion to Greek and Roman Theatre*, (pp. 163-183). Cambridge: Cambridge University Press.
- Green, R.** (2006). The persistent phallos: Regional variability in the performance style of comedy. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 49, 141-162.
- Green, R.** (2014). Regional Theatre in the Fourth Century: the Evidence of Comic Figurines of Boeotia, Corinth and Cyprus. In **Csapo, E.** *Greek Theatre in the Fourth Century BC*, (pp. 333-369). Berlin: Boston.
- Iarkho, V.N.** (2002). Grecheskaia i greko-rimskaia komediia [Greek and Greco-Roman comedy]. Moskva: Labirint [in Russian].
- Kobylyna, M.M.** (1956). Fanagoriia [Fanagoria]. In **Smirnov, A. P.** *Fanagoriia. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR* (№ 57) (pp. 5-101). Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR [in Russian].

⁴⁵ Burn L., Higgins R. *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*. London: The British Museum Press, 2001. P. 109, pl. 45, № 2257.

⁴⁶ Грач Н.Л. Терракотовые статуэтки из кургана Большая Близница... С. 38, табл. 43, 5.

⁴⁷ Preda C. *Archaeological discoveries in the Greek cemetery of Callatis-Mangalia (IV-III centuries before our era) // Dacia*. 1961. Vol. V. P. 284, fig. 9, 3.

- Kondakov, N.P.** (1879). Grecheskie terrakotovyie statuetki v ikh otnoshenii k iskusstvu religii i bytu [Greek terracotta figurines in their relation to art, religion and life]. *Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostei*, 11, 75-179 [in Russian].
- Konstantakos, I.M.** (2014). Comedy in the fourth century I: Mythological burlesques. In **Scafuro, A. & Fontaine, M.** *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy* (pp. 160-180). Oxford – New York: Oxford University Press.
- Kunina, N.Z.** (2002). Stekliannye sosudy iz nekropolei Tamanskogo poluostrova v Ermitazhe [Glass vessels from the necropolises of the Taman Peninsula in the Hermitage]. *Tamanskaia starina*, 4, 109-128 [in Russian].
- Merker, G.** (2000). *The Sanctuary of Demeter and Kore: Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman Periods*. Corinth, Vol. 18. New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Minchev, A.** (2019). Ancient Theatres and Theatre Art of the Bulgarian Black Sea Coast and Thracian Hinterland. In **Braund, D., Hall, E. & Wyles, R.** *Ancient Theatre and Performance Culture around the Black Sea*, (pp. 177-222). Cambridge: Cambridge University Press.
- Nicholls, R.V.** (1952). Type, group and series: a reconsideration of some coroplastic fundamentals. *Annual of the British School at Athens*, 47, 217-226.
- Nosova, L. V. & Redina, E. F.** (2017). Sakralnaia topografiia Kosharskogo gorodishcha (po rezultatam raskopok 1998-2014 gg.) [Sacred topography of the Koshary settlement (according to the results of excavations 1998-2014)]. In **Matera, M. & Karasiewicz-Szczypiorski, R.** *The Crimea and the Northern Black Sea Coast in Archaeological Research 1956-2013*, (pp. 213-222). Warsaw: Institute of Archaeology University of Warsaw [in Russian].
- Panayotova, K. & Hermary, A.** (2010). Figurines et objets divers en terre cuite, vase plastique. In **Hermary, A., Panayotova, K., Baralis, A., Damyanov, M. & Riapov, A.** *Apollonia du Pont (Sozopol); la nécropole de Kalfata (V-III siècle avant J.C.); fouilles franco-bulgares (2002/2004)*, (pp. 247-253). Aix-en-Provence: Édition Errance.
- Peredolskaia, A.A.** (1957). K voprosu o khudozhestvenno-istoricheskom znachenii terrakot iz kurgana Bolshaia Bliznitsa [To the question of the artistic and historical significance of terracottas from the Bolshaya Bliznitsa barrow]. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 7, 69-72 [in Russian].
- Peredolskaia, A.A.** (1958). K voprosu o khtonicheskom kulte Gerakla na Bospore [To the question of the chthonic cult of Hercules on the Bosporus]. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*, 11, 55-61 [in Russian].
- Peredolskaia, A.A.** (1962). Terrakoty iz kurgana Bolshaia Bliznitsa i gomerovskii gimn Demetre [Terracotta from the Bolshaya Bliznitsa barrow and Homer's hymn to Demeter]. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*, VII, 46-91 [in Russian].
- Pfommer, M.** (1990). *Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks*. Tübingen: Wasmuth.
- Preda, C.** (1961). Archaeological discoveries in the Greek cemetery of Callatis-Mangalia (IV-III centuries before our era). *Dacia*, V, 275-303.
- Pruglo, V.I.** (1974). K voprosu o date kurgana Bolshaia Bliznitsa [To the question of the date of the Bolshaya Bliznitsa barrow]. *Sovetskaia arkheologiya*, 3, 64-77 [in Russian].
- Redina, E.F.** (2013). Koshary [Koshary]. In **Bruiaiko, I.V. & Samoilo, T.L.** *Drevnie kultury Severo-Zapadnogo Prichernomor'ia* (pp. 583-596). Odessa: SMIL [in Russian].
- Schwarzmaier, A.** (1996). Die Gräber in der Grossen Bliznitsa und ihre Datierung. *Jahrbuch Des Deutschen Archäologischen Instituts*, 111, 105-137.
- Shaub, I.Yu.** (1987). Pogrebeniia kurgana Bolshaia Bliznitsa kak istochnik po istorii religioznykh predstavlenii zhitelei Bosporskogo tsarstva [Burials of the the Bolshaya Bliznitsa barrow as a source on the history of religious representations of the inhabitants of the Bosporus kingdom]. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 191, 27-33 [in Russian].
- Shaub, I.Yu.** (2004). Kult Gerakla na Bospore osobennosti i khronologiya [Cult of Heracles on the Bosporus (features and chronology)]. In **Vakhtina, M.Yu. & Zuev, V.Yu.** *Bosporskii fenomen problemy khronologii i datirovki pamiatnikov* (pp. 103-106). Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Gosudarstvennogo Ermitazha [in Russian].
- Shaub, I.Yu.** (2014). Bosporskie kurgany i zagrobnye predstavleniia bosporian [Bosporus mounds and afterlife conceptions of the Bosporians]. *Bosporskie issledovaniia*, XXX, 639-694 [in Russian].
- Shaub, I.Yu.** (2017). Bosporskoe zhrechestvo [Bosporus priesthood]. In **Zinko, V.N.** *Elita Bospora Kimmeriiskogo: traditsii i innovatsii v aristokraticheskoi kulture dorimskogo vremeni. Bosporskie issledovaniia*, XXXIV, 288-324 [in Russian].
- Shcheglov, A.N.** (1960). Terrakotovaia statuetka komicheskogo aktera iz Glubokoi Pristani [Terracotta

- figurine of the comic actor from Glubokaia Pristan settlement]. *Sovetskaia arkheologiia*, 1, 257-260 [in Russian].
- Shevchenko, A.V.** (2016). *Terrakoty antichnogo Khersonesa i ego blizhnei selskoi okrugii* [Terracotta of ancient Chersonesos and its near rural district]. Simferopol: «Nasledie tysiachiletii» [in Russian].
- Sifikis, G.M.** (2006). From mythological parody to political satire: Some stages in the evolution of Old Comedy. *Classica et Mediaevalia*, 57, 19-46.
- Sobolevskii, S.I.** (2001). Aristofan i ego vremia [Aristophanes and his time]. Moskva: «Labirint» [in Russian].
- Sokolov, G.I.** (1997). Terrakoty kurgana Bolshaia Bliznitsa [Terracottas figurines from the Bolshaya Bliznitsa barrow]. *Voprosy iskusstvoznaniia*, XI (2), 400-418 [in Russian].
- Sokolov, G.I.** (1999). *Iskusstvo Bosporskogo tsarstva* [The Art of the Bosphorus Kingdom]. Moskva: Moskovskii energeticheskii institut [in Russian].
- Stefani, L.** (1871). Obiasnenie nekotorykh veshchei naidennykh v 1868 g. v Yuzhnoi Rossii [An explanation of some things found in Southern Russia in 1868]. In *Otchety Imperatorskoi Arkheologicheskoi Komissii za 1869 g.* (pp. 3-222). Sankt-Peterburg: Tipografiia Imperatorskoi Akademii Nauk [in Russian].
- Surikov, I.E.** (2002). O religioznoi spetsifike zhanra drevnei atticheskoi komedii [On the religious specifics of the ancient Attic comedy genre]. *Problemy istorii filologii kultury*. 12. 59-72 [in Russian].
- Taplin, O.** (1993). *Comic Angels and other Approaches to Greek Drama through Vase-Painting*. Oxford: Clarendon Press.
- Thompson, D.B.** (1952). Three Centuries of Hellenistic Terracottas. *Hesperia*, 21 (2), 116-164.
- Vierneisel-Schlörb, B.** (1997). *Die Figürlichen Terrakotten. Spätmykenisch bis Späthellenistisch*. München: Hirmer.
- Vinogradov, Yu.A.** (2017). Kultura bosporskoi elity pri Spartokidakh [The culture of the Bosphoran elite under the Spartokids]. In **Zinko, V.N.** *Elita Bospora Kimmeriiskogo: traditsii i innovatsii v aristokraticheskoi kulture dorimskogo vremeni. Bosporskie issledovaniia*, XXXIV, 112-223 [in Russian].
- Voščinina, A.I.** (1967). Frühantike Glasgefäß in der Ermitage (Gruppe der Salbgefäß in der Sandern-Technik). *Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*, 7/8, 555-560.
- Webster, T.B.L.** (1956). *Greek Theatre Production*. London: Methuen and Co.

Kateryna Savelieva

(Department of the Crimea and the North-Western Black Sea Region, Institute of Archaeology National Academy of Sciences of Ukraine, Odesa, Ukraine)

e-mail: savelievakat6@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-3923>

Terracotta Figurines Depicting 'Drunk Hercules' from Northern Black Sea Region

Three terracotta figurines depicting a bearded man sitting on a pile of stones were found in the Northern Black Sea region. The first came from the burial in Velyka Blyznyiysia Barrow (the Taman Peninsula), the second was found in a pit in the residential part of Koshary ancient settlement (Olbia chora). The third was purchased from a collector as a find in Kerch or on the Taman Peninsula.

According to the visual analysis of the color and structure of the clay, it is believed that terracotta is of Attic origin. The most probable date of their creation was the last third of the 4th century BCE.

Different views were expressed on the interpretation of these figurines. The depicted man was defined as a drunken Hercules, an actor in the role of Hercules or Silenus. Iconographic analysis of the figurines allows to state that they represent the actor of the Ancient or Middle Attic comedy. Typical elements of the actors' costumes were tight-leg trousers, a thickening on the abdomen, and an artificial phallus. Just in such clothes, the actors are represented on black-figured vases from the south of Italy and on numerous terracotta items of the 4th century BCE. Among them, there are figurines depicting actors in the role of mythical characters. Certain markers were used to indicate a character. The figurines we are considering do not

have any of the attributes of Hercules. Lowered oblong object that the man holds in his left hand is a torch. The presence of a torch, in this case, can have different interpretations: either it is associated with a certain ritual, or shows that the action takes place in the dark. Tympana were used during orgiastic dances and religious festivals in honor of Dionysus and Cybele. They are often depicted in the hands of maenads. Ivy wreaths with corymbs are the usual peculiar features of the image of Dionysus and his companions – satyrs, silens, Pan, and maenads. An important detail is the presence of two pairs of ears: animal pointed ears, which are the element of the mask and the actor's ears. Such pointed ears are a sign of Satyr or Silenus.

In general, these details confidently allow us to define the figurine as the image of the actor in the role of Silenus. Unfortunately, it is hardly possible to find out a specific literary work that could be illustrated by these figurines. We can only assume, taking into account the plot of the third figurine, that this character is associated with the myth of the birth of Dionysus, and his tutor Silenus. The link of these terracotta figurines with the cult of Dionysus, which has been emphasized by many researchers, is quite obvious.

Keywords: terracotta figurines, Velyka Blyznytsia, Koshary ancient settlement, Northern Black Sea region, Hercules, Silenus

Надійшла до редакції / Received: 03.08.2020

Схвалено до друку / Accepted: 13.02.2021

Рис. 1.

1 – Теракотова статуетка «п'яного Геракла» з гробниці № 4 кургану Велика Близниця.

a – фото з інтернет-ресурсу URL: <https://ppt-online.org/647889> (слайд 22), *b* – за:

Грач 1974, табл. 44, 10; *c* – за: Стефани 1871, атлас, табл. V, 9.

2 – Теракотова статуетка «п'яного Геракла» з Кошарського городища.

3 – теракотова статуетка Силена (за: Besque 1972, pl. 68). 4-5 – терактові статуетки акторів в образі Геракла з Херсонесу (за: Шевченко 2016, табл. СХХІІІ). 6 – теракотова статуетка актора в образі Папосилена з поселення Глибока Пристань (за: Щеглов 1960, рис. 1, 1).

7 – статуетка актора в образі Силена (за: Burn, Higgins 2001, pl. 45, № 2257).

1 а

Рис. 2.

1а-б – атрибути й елементи акторського вбрання на теракотовій статуєтці з Кошарського городища.